מערך שיעור גמרא | מסכת בבא מציעא, דף כא ע"א

"אלו מציאות שלו": מה מותר לי לקחת?

קהל יעד: כיתות ז'-ט' · משך: 45 דקות · נלווה: דף עבודה לתלמיד · שיעור 1 מתוך 3

מקורות מאתר ספריא: גמרא, מהדורת ויליאם דוידסון (ניקוד: דיקטה); רש"י, דפוס וילנא; שולחן ערוך, דפוס למברג; רמב"ם, תורת אמת.

מטרות השיעור

- התלמידים יכירו את מצוות השבת אבידה ואת שלושת מושגי היסוד של הפרק: **סימן**, **יאוש** ו**הכרזה**.
- התלמידים יקראו את המשנה "אלו מציאות שלו", יפרשו את הפריטים שברשימה ויסבירו מה משותף לכולם (לפי רש"י: אין בהם סימן, ולכן הבעלים התייאשו).
- התלמידים יבינו את המחלוקת בין רבי מאיר לרבי יהודה בדבר "שיש בו שינוי".
- התלמידים ילמדו את דברי הגמרא "פירות מפוזרין, וכמה?": קב בארבע אמות, ויבחינו בין "דרך נפילה" ל"דרך הינוח".

מהלך השיעור בקצרה

שלב	מה עושים	זמן
1	פתיחה: מה הייתם עושים? שני חפצים בחצר בית הספר	5 דקות
2	המשנה: רשימת המציאות שהן של המוצא	12 דקות
3	רבי יהודה: "כל שיש בו שינוי"	8 דקות
4	הגמרא: פירות מפוזרים, קב בארבע אמות	13 דקות
5	סיכום, הלכה למעשה ודף עבודה	7 דקות
	סה"כ	**45 דקות**

ציוד: לוח, דף עבודה לכל תלמיד. מומלץ להביא לכיתה מטבע אחד וקלמר שעליו מדבקת שם, להמחשה בפתיחה.

פתיחה (5 דקות): מה הייתם עושים?

מציגים לכיתה שני מקרים: **(1) מצאתם בחצר בית הספר מטבע של 10 שקלים. (2) מצאתם באותה חצר קלמר כחול, ובתוכו מחק בצורת כדורגל.** שואלים: מה תעשו בכל מקרה? האם יש הבדל? אם הייתם מאבדים כל אחד מהם, הייתם מחפשים אותו?

אוספים תשובות ומכוונים: את הקלמר אפשר לזהות (יש לו "סימן"), ובעליו יחפש אותו. את המטבע אי אפשר לזהות, ולכן מי שאיבד אותו כבר "ויתר" עליו בלב.

> **שלושה מושגים לפרק כולו** (כותבים על הלוח): **סימן**: משהו מיוחד בחפץ שבעליו יכול לתאר ולהוכיח שהוא שלו. **יאוש**: הבעלים ויתרו בליבם על החפץ ("הלך, לא אמצא אותו"). **הכרזה**: המוצא מודיע ברבים שמצא, והבעלים באים ונותנים סימנים. מצוות השבת אבידה כתובה בתורה: "הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ" (דברים כב, א).

שלב א (12 דקות): המשנה, רשימת המציאות

משנה, בבא מציעא כא ע"א

מַתְנִי׳ אֵלּוּ מְצִיאוֹת שֶׁלּוֹ, וְאֵלּוּ חַיָּיב לְהַכְרִיז. אֵלּוּ מְצִיאוֹת שֶׁלּוֹ: מָצָא פֵּירוֹת מְפוּזָּרִין, מָעוֹת מְפוּזָּרוֹת, כְּרִיכוֹת בִּרְשׁוּת הָרַבִּים, וְעִגּוּלֵי דְּבֵילָה, כִּכָּרוֹת שֶׁל נַחְתּוֹם, מַחְרוֹזוֹת שֶׁל דָּגִים, וַחֲתִיכוֹת שֶׁל בָּשָׂר, וְגִיזֵי צֶמֶר הַלְּקוּחִין מִמְּדִינָתָן, וַאֲנִיצֵי פִּשְׁתָּן, וּלְשׁוֹנוֹת שֶׁל אַרְגָּמָן – הֲרֵי אֵלּוּ שֶׁלּוֹ, דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר.

קוראים את המשנה בקול, פריט אחר פריט. לכל פריט מסבירים מה הוא, בעזרת רש"י:

הפריט	מה זה?
פירות מפוזרים, מעות מפוזרות	פירות או מטבעות שנפלו והתפזרו על הקרקע
כריכות ברשות הרבים	רש"י: "עומרים קטנים" של שיבולים, שנמצאו ברחוב שכולם עוברים בו
עיגולי דבילה	עוגות של תאנים מיובשות ודחוסות
ככרות של נחתום	לחם של אופה מקצועי. רש"י: "כל ככרות הנחתומין שוין"
מחרוזות של דגים, חתיכות של בשר	דגים קשורים יחד בחוט, ונתחי בשר רגילים
גיזי צמר, אניצי פשתן, לשונות של ארגמן	צמר שנגזז, סיבי פשתן, ורצועות צמר צבועות בסגול. רש"י: "ומצויין הן", כלומר נפוצות

רש"י, ד"ה מעות מפוזרות

מעות מפוזרות - הואיל ואין להם סימן ניכר איאושי מיאש והוו להו הפקר וזהו טעם כולם:

טיפ למורה: אחרי רש"י, חוזרים לשאלה: "מה משותף לכל הרשימה?" ומבקשים מהתלמידים להשלים את המשפט: "כל אלה שייכים למוצא, כי _____ ולכן _____". התשובה: אין בהם סימן, ולכן הבעלים התייאשו מהם והם הפקר. רש"י אומר במפורש: "וזהו טעם כולם".

שאלה לכיתה: למה דווקא ככרות "של נחתום" שייכות למוצא? (רש"י: כל ככרות הנחתום זהות זו לזו. ככר של אישה שאופה בבית, "של בעל הבית", יש בה סימן.)

שלב ב (8 דקות): רבי יהודה, "כל שיש בו שינוי"

משנה, בבא מציעא כא ע"א

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: כֹּל שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שִׁינּוּי – חַיָּיב לְהַכְרִיז. כֵּיצַד? מָצָא עִגּוּל וּבְתוֹכוֹ חֶרֶס, כִּכָּר וּבְתוֹכוֹ מָעוֹת.

מסבירים: הרשימה שלמדנו היא "דברי רבי מאיר". רבי יהודה מוסיף: אם יש בחפץ משהו **חריג**, דבר שלא נמצא בדרך כלל בחפץ כזה, הרי זה סימן, וחייבים להכריז. למשל עוגת דבילה שבתוכה חתיכת חרס, או ככר לחם שבתוכה מטבעות.

שאלה לכיתה: למה שמישהו ישים חרס בתוך עוגת דבילה? (אפשר שהבעלים שמו אותו בכוונה כדי לסמן את העוגה שלהם. הגמרא בהמשך, כג ע"א, דנה בשאלה אם סימן שנוצר מעצמו, בלי כוונה, נחשב סימן.)

שלב ג (13 דקות): הגמרא, פירות מפוזרים

> **גמרא, בבא מציעא כא ע"א**
>
> גְּמ' מָצָא פֵּירוֹת מְפוּזָּרִין. וְכַמָּה? אָמַר רַבִּי יִצְחָק: קַב בְּאַרְבַּע אַמּוֹת. הֵיכִי דָּמֵי? אִי דֶּרֶךְ נְפִילָה – אֲפִילּוּ טוּבָא נָמֵי! וְאִי דֶּרֶךְ הִינּוּחַ – אֲפִילּוּ בְּצִיר מֵהָכִי נָמֵי לָא!

רבי יצחק: פירות נחשבים "מפוזרים" כשיש קב (כמה קילוגרמים) פזור על ארבע אמות (כשני מטרים). הגמרא שואלת: הרי זה תלוי באופן שבו הפירות נמצאים!

- **דרך נפילה**: רואים שהפירות נפלו בלי כוונה. אז אין בהם סימן, הבעלים התייאשו, ו"אפילו טובא" (הרבה יותר מקב) הם של המוצא.
- **דרך הינוח**: רואים שמישהו הניח אותם שם בכוונה. אז "אפילו בציר מהכי" (פחות מזה) אסור לקחת, כי הבעלים יחזרו לקחת אותם (רש"י: "עתיד לחזור וליטלן").

> **גמרא, בבא מציעא כא ע"א**
>
> אָמַר רַב עוּקְבָא בַּר חָמָא: בְּמַכְנַשְׁתָּא דְּבֵי דָּרֵי עָסְקִינַן. קַב בְּאַרְבַּע אַמּוֹת דִּנְפִישׁ טִרְחַיְיהוּ – לָא טָרַח אִינִישׁ וְלָא הָדַר אָתֵי וְשָׁקֵיל לְהוּ, אַפְקוֹרֵי מַפְקַר לְהוּ. בְּצִיר מֵהָכִי – טָרַח וְהָדַר אָתֵי וְשָׁקֵיל לְהוּ, וְלָא מַפְקַר לְהוּ.

התשובה: מדובר "במכנשתא דבי דרי", בזמן איסוף התבואה בגורן (רש"י: הבעלים דשו, לקחו את רוב התבואה, ונשארו גרגירים מפוזרים). קב שפזור על ארבע אמות קשה לאסוף, והבעלים לא יחזרו בשבילו: "אפקורי מפקר להו". פיזור קטן יותר קל לאסוף, והבעלים יחזרו.

> המחשה: מפזרים חופן אורז על שטח קטן, ואחר כך על שטח גדול. על איזה מהם הייתם טורחים לחזור? זה השיקול של הגמרא: גודל הטורח מול ערך הפירות.

> **גמרא, בבא מציעא כא ע"א (הרחבה לתלמידים מתקדמים)**
>
> בָּעֵי רַבִּי יִרְמְיָה: חֲצִי קַב בִּשְׁתֵּי אַמּוֹת, מַהוּ? קַב בְּאַרְבַּע אַמּוֹת, טַעְמָא מַאי – מִשּׁוּם דִּנְפִישׁ טִרְחַיְיהוּ. חֲצִי קַב בִּשְׁתֵּי אַמּוֹת, כֵּינָן דְּלָא נְפִישׁ טִרְחַיְיהוּ – לָא מַפְקַר לְהוּ. אוֹ דִלְמָא: מִשּׁוּם דְּלָא חֲשִׁיבִי, וַחֲצִי קַב בִּשְׁתֵּי אַמּוֹת, כֵּינָן דְּלָא חֲשִׁיבִי – מַפְקַר לְהוּ.

רבי ירמיה שואל: מה הסיבה, **"דנפיש טרחייהו"** (הטורח רב) או **"דלא חשיבי"** (לא שווים מספיק)? בחצי קב בשתי אמות שתי הסיבות נותנות תשובות שונות. אחרי עוד כמה שאלות כאלה הגמרא מסיימת: **"תיקו"**, השאלה נשארת פתוחה.

שאלה לכיתה: מה הדין בקב שומשומין (קטנים ויקרים) לפי כל אחת מהסיבות? (לפי הטורח: מפקירים, כי קשה לאסוף. לפי הערך: לא מפקירים, כי הם יקרים.)

סיכום (7 דקות)

	הרי אלו שלו	חייב להכריז
סוג החפץ	אין בו סימן (מעות מפוזרות, ככרות של נחתום ועוד)	יש בו סימן, או (לרבי יהודה) יש בו שינוי
איך נמצא	דרך נפילה	דרך הינוח: לא נוגעים בכלל
פירות בגורן	קב בארבע אמות או פזור יותר	מרוכזים יותר מזה (הבעלים יחזרו)

הלכה למעשה (שולחן ערוך, חושן משפט):

- רסב, ג: אין המוצא חייב להכריז "אלא בדבר שיש בו סימן", ודבר שאין בו סימן שבעליו הרגישו בנפילתו "הרי הוא של מוצאו".
- רסב, ו: הפריטים שבמשנה (מעות מפוזרים, עיגולי דבילה, ככרות של נחתום ועוד) "הרי אלו שלו", כי "מסתמא הרגישו הבעלים בנפילתם וכיון שאין בהם סימן מתייאש".
- רס, ז: פירות מפוזרים במקום הגרנות, "כמו קב בתוך ד' אמות" הם של המוצא; חצי קב בשתי אמות וקביים בשמונה הם "ספק לפיכך לא יטול". זה הדין במקרה של "תיקו".
- רסב, טו: "מצא עיגול ובתוכו חרס ככר ובתוכו מעות", חייב להכריז, כדעת רבי יהודה.

בדקות האחרונות מחלקים את דף העבודה. אפשר לתת את חלקים א ו-ב בכיתה ואת חלקים ג ו-ד כשיעורי בית.

שאלות לדיון

1. התורה מצווה "השב תשיבם", אבל המשנה מתירה לקחת חפצים בלי סימן. האם זו "פרצה" במצווה? או שזה הגיוני? נמקו.

2. יאוש הוא דבר שקורה בלב של הבעלים. איך המוצא יכול לדעת מה קורה בלב של אדם אחר? על מה הגמרא סומכת?

3. הגמרא מתחשבת בשאלה אם "נפיש טרחייהו". מה זה מלמד על הדרך שבה ההלכה מתייחסת להתנהגות של אנשים אמיתיים?

4. האם יש היום חפצים שהם כמו "ככרות של נחתום", זהים לגמרי זה לזה? ומה עם טלפון או מפתחות?

נספח: תשובות לדף העבודה

חלק א: (1) מְפוּזָּרִין (2) בִּרְשׁוּת הָרַבִּים (3) נַחְתּוֹם (4) שִׁינּוּי (5) חֶרֶס (6) קַב (7) נְפִילָה (8) הִינּוּחַ (9) דָּרֵי (10) מַפְקֵר. המילה "סִימָן" במחסן היא מסיחה ואינה נכנסת.

חלק ב: (1) מטבעות מפוזרות: שלו, אין בהן סימן והבעלים התייאשו. (2) ככר של נחתום: שלו, כל ככרות הנחתום שוות. (3) ככר של בעל הבית: חייב להכריז, יש בה סימן. (4) עיגול דבילה ובתוכו חרס: לרבי יהודה חייב להכריז, זה שינוי (וכך להלכה). (5) קב חיטים פזור על ארבע אמות בגורן: שלו, הטורח רב והבעלים הפקירו. (6) ערימת פירות קטנה שהונחה בצד הדרך: לא נוגעים, זו דרך הינוח והבעלים יחזרו.

חלק ג:

1. אין בהם סימן, ולכן הבעלים התייאשו מהם והם הפקר (רש"י: "וזהו טעם כולם").

2. כל ככר שיש בו דבר חריג (שינוי) חייב להכריז, כי השינוי הוא סימן. דוגמאות: עיגול ובתוכו חרס, ככר ובתוכו מעות.

3. קב פזור על ארבע אמות.

4. אם הפירות נפלו (דרך נפילה), הם של המוצא אפילו אם יש הרבה. אם הונחו (דרך הינוח), אסור לקחת אפילו מעט, כי הבעלים יחזרו.

5. בזמן איסוף התבואה בגורן. הבעלים לא יטרחו לאסוף קב שפזור על ארבע אמות, ולכן הם מפקירים אותו.

חלק ד: שאלה פתוחה. כל תשובה מנומקת מתקבלת. כדאי לשים לב לשני השיקולים: האם יש בחפץ סימן (טלפון עם תמונת רקע, ארנק עם תעודה), והאם סביר שהבעלים התייאשו.

בונוס: במודעה כותבים מה נמצא באופן כללי, איפה, ולמי לפנות. את הסימנים צריך לתת מי שאיבד.